

Ο ρόλος της μητέρας στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών

Δρ Ειρήνη Ροδοσθένους, Φιλολόγος, Β. Διευθύντρια Μέσης Εκπαίδευσης,

Μέλος της Ομάδας Γλώσσας Μέσης Εκπαίδευσης

«Η γλώσσα είναι καθοριστικό συστατικό της προσωπικότητας του ατόμου και της φυσιογνωμίας ενός λαού», γράφει χαρακτηριστικά ο καθηγητής Γεώργιος Μπαμπινιώτης.

Η ομιλία και γενικότερα η επικοινωνία αποτελεί μέρος των διαπροσωπικών σχέσεων του ατόμου με το περιβάλλον του και η απόκτηση της γλώσσας εντάσσεται στο πλαίσιο μιας δυναμικής διαδικασίας, η οποία χαρακτηρίζει την επαφή και την επικοινωνία του παιδιού με τον γύρω του κόσμο.

Η επικοινωνία αυτή, ένα κατεξοχήν ανθρώπινο χαρακτηριστικό και θείο δώρο, ολοκληρώνει τη φύση του ανθρώπου. Το παιδί γεννιέται σε έναν κόσμο ομιλητών και έχει την προδιάθεση να συν – ομιλήσει, αφού σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα είναι έτοιμο να κατανοήσει και να δεχθεί τις βασικές φωνολογικές, μορφολογικές, συντακτικές και σημασιολογικές δομές, χωρίς ιδιαίτερα σχεδιασμένα ερεθίσματα από το περιβάλλον του. Είναι αρκετή η προδιάθεση του παιδιού για τη χρήση της γλώσσας μέσα σε ένα πλαίσιο αυθορμητισμού.

Το ότι τα παιδιά κατακτούν τη γλώσσα σχετικά εύκολα και γρήγορα έχει οδηγήσει πολλούς γλωσσολόγους και ψυχογλωσσολόγους στο να υποθέσουν ότι τα παιδιά διαθέτουν μian εγγενή, μian έμφυτη γνώση για τη γλώσσα. Πώς αξιοποιείται αυτή η προδιάθεση; Συγκεκριμένα, ποιος είναι ο ρόλος της μητέρας, η οποία είναι πιο κοντά στο παιδί φυσικά και συναισθηματικά σε όλες τις φάσεις ανάπτυξης του, από τον καιρό που αυτό είναι στα σπλάχνα της μέχρι την ενηλικίωσή του;

Η μητέρα είναι το πρώτο πρόσωπο, το οποίο θα αισθανθεί το έμβρυο, θα ‘διαβάσει’ τις σκέψεις και τα συναισθήματά της. Η μητέρα δεν αποτελεί απλώς το δοχείο μέσα στο οποίο μεγαλώνει το παιδί, αλλά συνυπάρχει με το παιδί της. Αυτό εισπράττει ό,τι συμβαίνει στον ψυχισμό της, αλλά και στο ευρύτερο περιβάλλον της. Έτσι, μπορεί να είναι χαρούμενο, μπορεί να είναι λυπημένο, μπορεί να έρχεται με όρεξη για τη ζωή και δύναμη εσωτερική ή με φόβο και ανασφάλεια. Η σύνδεση της μητέρας με το αγέννητο μωρό της είναι επομένως ζωτικής σημασίας για εκείνο.

Πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι οι αισθήσεις του εμβρύου αναπτύσσονται αρκετά νωρίς, με αποτέλεσμα η μήτρα να αποτελεί το πρώτο του σχολείο και η ζωή του μέσα σε αυτήν να είναι ενεργή και γεμάτη με ανταλλαγές πληροφοριών, σχετικά με το πώς είναι φτιαγμένος ο κόσμος «εκεί έξω». Το έμβρυο επηρεάζεται από τα συναισθήματα και τις αντιλήψεις των γονιών του, σταδιακά αναπτύσσονται οι αισθήσεις του και καλλιεργούνται οι ικανότητες μάθησης και μνήμης. Η ακοή αναπτύσσεται από τις πρώτες 16 εβδομάδες και είναι αποδεδειγμένο ότι τα έμβρυα μαθαίνουν τη μητρική τους γλώσσα πριν από τη γέννησή τους. Όπως ειπώθηκε ήδη, η φωνή της μητέρας φτάνει σε αυτά με ελάχιστη αλλοίωση. Έχει διαπιστωθεί ότι γύρω στις 27 εβδομάδες, το κλάμα του μωρού περιέχει κάποια χαρακτηριστικά ομιλίας, ρυθμού και φωνητικά στοιχεία της μητέρας του. Για τον λόγο αυτόν οι αντιδράσεις των νεογέννητων στη γλώσσα βασίζονται στους ήχους που ακούνε ενδομήτρια: δείχνουν περισσότερο ενδιαφέρον, όταν ακούνε έναν ενήλικα να μιλάει στη μητρική τους γλώσσα, παρά σε κάποια άλλη.

Με ποιους τρόπους μπορεί η μητέρα να αξιοποιήσει αυτά τα δεδομένα των ερευνών; Όταν η μητέρα τραγουδά για χάρη του παιδιού της, του μιλά, απευθύνοντάς του τον λόγο, παίζει με το μωρό της, το οραματίζεται, του φτιάχνει παραμυθάκια και στιχάκια, το προσέχει όπως θα έκανε αν είχε ήδη γεννηθεί, του αφιερώνει χρόνο διαβάζοντας κάποιο βιβλίο, τότε συνδέεται μαζί του, συμβάλλει ουσιαστικά στην πρώτη επαφή του παιδιού με τη γλώσσα, συν – ομιλώντας μαζί του .

Η προσφορά της συνεχίζεται μέσα από την επικοινωνία που θα έχει με το νεογέννητο, όταν πια θα καταβάλει τα μέγιστα στην αγωγή και κοινωνικοποίησή του. Είναι ο πρωταρχικός φορέας, για να αναπτυχθεί, να ολοκληρωθεί και κατά συνέπεια να προσαρμοστεί στην κοινωνία. Δέχεται την επίδρασή της, δημιουργεί την εικόνα κάποιας συμπεριφοράς κι ανάλογα ενεργεί. Έτσι, λοιπόν, η μητέρα έχει υποχρέωση να δώσει στο παιδί τα κατάλληλα ερεθίσματα και τις ευνοϊκές εκείνες συνθήκες, που είναι απαραίτητες, για να μπορέσει να προσαρμοστεί στο κοινωνικό περιβάλλον.

Αυτό το επίτευγμα δεν γίνεται με συστηματική διδασκαλία, όπως γίνεται στο σχολείο, αλλά με τρόπους και διαδικασίες που θα πρέπει να ανακαλύπτει μόνο του το παιδί αβίαστα, χωρίς πιέσεις, στην προσπάθειά του να επικοινωνήσει με το περιβάλλον του, να εμπλακεί σε γλωσσικές πράξεις. Με ποιους τρόπους; Μιλώντας από την αρχή στο παιδί σε ορθό νεοελληνικό λόγο, δομημένο και κυρίως προσαρμοσμένο στην ηλικία του, επεξηγηματικά, ερμηνευτικά και σχολιαστικά, όχι μόνο καθοδηγητικά, εκθέτοντάς το σε προσλαμβάνουσες ανάλογα με την ηλικία του.

Μιλά στο νέο μωρό, έχοντας την αίσθηση ότι την καταλαβαίνει απόλυτα: «Καλημέρα μικρό μου, πώς είσαι σήμερα;». Και είναι καλύτερα να ειπωθεί οποιαδήποτε κουβέντα με τραγουδιστή φωνή, για να τραβήξει την προσοχή του βρέφους. Η ανταπόκριση του μωρού άμεση, καθώς αρχίζει να αντιδρά, κουνώντας τα ποδαράκια του. Σχεδόν ασυνείδητα η μητέρα σταματά για λίγο, για να επιτρέψει στο μωρό να απαντήσει. Με αυτόν τον τρόπο κάνουν την εμφάνισή τους αυτές οι προ-γλωσσικές διαλογικές ικανότητες.

Η μητέρα είναι καλό να γνωρίζει και τη σπουδαιότητα των χειρονομιών στην επικοινωνία της με το παιδί της. Παράλληλα με τον λόγο, χρησιμοποιούμε και οι ενήλικες εκ φύσεως τις χειρονομίες, αφού αυτές είναι ένα φυσικό συνοδευτικό του λόγου. Ποιες είναι οι πρώτες χειρονομίες του παιδιού, οι οποίες είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν για τη γλωσσική του ανάπτυξη; Οι χειρονομίες τείνουν να είναι εικονικές, μοιάζουν με το νόημα που θέλουμε να δοθεί. Εάν, για παράδειγμα, θέλατε να κάνετε τη χειρονομία για το νόημα της λέξης "τρώω", πιθανόν να φέρνατε τα δάχτυλά σας στο στόμα σας και να κινούσατε τα χείλη σας, μιμούμενοι την κίνηση που κάνετε όταν τρώτε. Κινήσεις που αφορούν στη σχέση του μικρού παιδιού και μορφών επικοινωνίας, θα μπορούσαν, επίσης, να αποτελέσουν ευκαιρίες για τρόπο εισαγωγής των παιδιών στη λεκτική εξέλιξη.

Για παράδειγμα, εάν το μικρό παιδί εκτείνει ολόκληρο το χέρι για να δείξει στη μητέρα, στον πατέρα αυτό που κρατάει, που σημαίνει: «Κοίτα τι έχω», ή δείχνει κάποιο ενδιαφέρον αντικείμενο ή γεγονός, που σημαίνει: «Δώσε την προσοχή σου, όπως εγώ, σε αυτό το ενδιαφέρον πράγμα», ή ακόμα τεντώνει το χέρι και δίνει στον γονέα ένα αντικείμενο που κρατάει, που σημαίνει: «Πάρε αυτό», ακόμα και όταν κουνάει το χέρι του όταν κάποιος φεύγει, που σημαίνει: «Αντίο», όλες οι πιο πάνω στάσεις του παιδιού είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν για λεκτική επικοινωνία με την μητέρα, η οποία καλείται να εκφράσει αυτό που το παιδί σηματοδοτεί με τη χειρονομία του ή με το σώμα του.

Ακόμη ένα παράδειγμα: Η παρουσία του πατέρα ή κάποιου άλλου αγαπημένου προσώπου στο σπίτι, είναι δυνατόν να λειτουργήσει ευεργετικά. Απλές και δομημένες

προτάσεις, όπως: «Ήρθε ο μπαμπάς. Ο/Η αγαπά τον μπαμπά. Έλα να δώσουμε ένα φιλί στον μπαμπά».

Η μητέρα όσο περνά ο χρόνος και μεγαλώνει το παιδί το βοηθά να αναπτυχθεί γλωσσικά, προσφέροντάς του πολλές φορές «τεχνητές» περιστάσεις επικοινωνίας και ζητώντας του να εκφραστεί ανάλογα με αυτές. Φροντίζει συστηματικά, ώστε ο τρόπος και η μετάδοση των γνώσεων να διεγείρουν τη σκέψη, τη γλωσσική έκφραση του παιδιού. Μια βόλτα στη θάλασσα, στο πάρκο, μια επίσκεψη στη γιαγιά και στον παππού, μια συνομιλία μεταξύ παιδιών, απλά και καθημερινά στοιχεία της πραγματικότητας είναι δυνατόν να αποτελέσουν αφορμές για δημιουργία προφορικού λόγου από μέρους του παιδιού, για ενσωμάτωση σε αυτόν σχετικού λεξιλογίου. Στο επίπεδο αυτό είναι δυνατόν η μητέρα να συμβάλει είτε φωνολογικά και εννοιολογικά, όπως την περίπτωση μιας βόλτας στη θάλασσα:

Τι ωραία η θάλασσα! Πόσο νερό! Απέραντη, μεγάλη θάλασσα ...,

Είτε με έμφαση στη σημασιολογία των λέξεων (συνώνυμα, ταυτόσημα, αντώνυμα, ομώνυμα, οικογένειες λέξεων).

Θαλασσινός αέρας, θαλασσί χρώμα, θαλάσσιο νερό/πόσιμο νερό κ.λπ.

Από την κατανόηση απλών εκφράσεων/οδηγιών, καθώς και μηνυμάτων που μεταδίδονται με μη λεκτικά μέσα επικοινωνίας (χειρονομίες, γκριμάτσες, επιτονισμός...) μέχρι και την εξοικείωση του παιδιού με διαφορετικούς τύπους προφορικού λόγου (συζήτηση, απαγγελία, τραγούδι, διάλογος κ.ά.), η μητέρα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη γλωσσική κατάκτηση του παιδιού της, κτίζοντας ταυτόχρονα μια σχέση ζωής.

Πώς μπορεί να συνδράμει η μητέρα και στη μετέπειτα πορεία του παιδιού της, όταν αυτό θα ξεκινήσει τη μαθητική του ζωή; Πώς θα έρθει αρωγός στην προσπάθεια των δασκάλων; Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Με την καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας, η οποία είναι επένδυση στη ζωή των παιδιών μας. Η αγάπη για το διάβασμα δεν είναι μια έμφυτη τάση που ή την έχει κανείς ή δεν την έχει. Αντίθετα, είναι μια λειτουργία που αποκτάται μέσω μιας μακρόχρονης και συστηματικής παιδείας. Και είναι οι γονείς πρώτοι και μετά οι δάσκαλοι που μπορούν να κινητοποιήσουν το ενδιαφέρον των παιδιών για το βιβλίο. Βασική εμψυχωτική ενέργεια προς την κατεύθυνση της φιλιαναγνωσίας είναι η προσωπική πρακτική. Να διαβάζουμε, αν θέλουμε να πείσουμε τα παιδιά να διαβάζουν. Να μιλάμε στα παιδιά για τα βιβλία που διαβάσαμε, για βιβλία που θα θέλαμε να διαβάσουμε. Το παιδί από πολύ μικρό μιμείται συμπεριφορές ενηλίκων. Γιατί να μην μιμηθεί και το διάβασμα;

Είναι, νομίζω, καλύτερο να εμψυχώνουμε το παιδί για λογοτεχνικό διάβασμα μέσα στην καθημερινή σχολική ρουτίνα με φράσεις, όπως: «Αν σου μείνει λίγη ώρα, διάβασε μερικές σελίδες από το α ή το β βιβλίο και πες μου πώς σου φάνηκε». Ή, πάνω σε μια συζήτηση για το περιβάλλον: «θα θέλεις να μου πεις πώς μπόρεσαν τα παιδιά του βιβλίου που διάβασες να προστατέψουν την πόλη τους από τον κίνδυνο της μόλυνσης;»

Ας μεταφερθούμε τώρα για λίγο στην ατμόσφαιρα του σπιτιού. Το παιδί, αφού διαβάσει τα μαθήματά του –κι αυτό είναι στην καλύτερη των περιπτώσεων– στήνεται μπροστά στην τηλεόραση και μια αγανακτισμένη μητέρα φωνάζει: «Κλείσε την τηλεόραση κι άνοιξε και κανένα βιβλίο». Ο μεγάλος εχθρός του βιβλίου δεν είναι η τηλεόραση, αλλά η έλλειψη εμψύχωσης για διάβασμα. Ένα σφάλμα που κάνουμε εμείς οι γονείς είναι το να σπρώχνουμε το παιδί για διάβασμα υπό την επήρεια νεύρων ή με τη μορφή της τιμωρίας. Δεν δημιουργούμε σε αυτή την περίπτωση φιλιαναγνώστες, αλλά μισαναγνώστες, αν μπορώ να χρησιμοποιήσω την έκφραση.

Δεν είναι πάντα οι συνθήκες κατάλληλες για ανάγνωση, και εν πάση περιπτώσει οι χειρότερες είναι αυτές που περιέγραψα παραπάνω. Το μυστικό είναι να προωθήσουμε το κατάλληλο βιβλίο στην κατάλληλη στιγμή. Μια οικογενειακή στιγμή χαλάρωσης, διαλόγου, παιχνιδιού, μια αποφορτισμένη ατμόσφαιρα είναι ευνοϊκή συνθήκη, ώστε να διαβάσει ένα παιδί. Αν πιστεύουμε ότι το «ταξίδι με το κείμενο» έχει προορισμό τη χαρά, δεν είναι λογικό να το ξεκινάμε με στενοχώρια.

Μια άλλη σημαντική δραστηριότητα, που θα αποτελέσει συνεργασία της μητέρας και του παιδιού, είναι η παρότρυνση να περιγράψει και να συντάσσει καθημερινά το πώς πέρασε τη μέρα του και αργότερα σε ένα ιδιαίτερο τετράδιο να συντάσσει το προσωπικό του ημερολόγιο. Εκεί, ενδεικτικά, θα μπορεί να σημειώνει τι έκανε, τι άκουσε, τι είδε, τι διάβασε, πού πήγε (θέατρο, κινηματογράφο, εκδρομές, ταξίδια, συναυλία, αθλητικοί αγώνες, επίσκεψη σε μουσείο, σε γυμναστήριο, κ.λπ.). Να γίνεται λόγος για ένα βιβλίο που διαβάσαμε εμείς ή για μια διάλεξη που παρακολούθησαμε και να μεταφέρουμε με απλά λόγια το θέμα που παρουσιάστηκε.

Η γλωσσική παιδεία του νέου ανθρώπου είναι πρωτίστως πρόβλημα πνευματικής και ψυχικής καλλιέργειάς του. Κι αυτή η καλλιέργεια αρχίζει από την οικογένεια και κυρίως από τη μητέρα και συνεχίζεται μέσα στην ευρύτερη πολιτιστική και γλωσσική κοινότητα. Πρέπει να το κατανοήσουν κοινωνία και πολιτεία ότι η γλωσσική καλλιέργεια συνυφίνεται με την πνευματική και την ψυχική καλλιέργεια. Η γλώσσα δεν αναπτύσσεται χωρίς τη σκέψη, ούτε η σκέψη χωρίς τη γλώσσα.

Άλλωστε, κίνηση στην κίνηση είναι η ψυχή του νέου ανθρώπου, κινητική οφείλει να είναι και η επικοινωνία του νέου ανθρώπου με τη μητέρα του. Σε αυτήν την κίνηση γίνεται *συγκινήτωρ* (κατά το γεννήτωρ), αυτός που παράγει την κίνηση, και συνδημιουργός του πνεύματος του παιδιού της είτε είναι μορφωμένη, οι περισσότερες νέες μητέρες είναι σήμερα με πτυχία, είτε όχι. Το μητρικό φίλτρο την καθιστά τροφό πνευματικών αγαθών, τα οποία μολιάζει περισσότερο με την αγάπη και τη διάθεσή της για προσφορά.

Με αυτόν τον τελευταίο τρόπο κυρίως καταφέρνει έμμεσα να καλλιεργεί στις συνειδήσεις σεβασμό για τη γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας και όργανο και όχημα σκέψης, συναισθημάτων και αξιολογικών επιλογών.

Βιβλιογραφία:

Bowen, C., *Speech and Language Development in Infants and Young Children, according to Parent-Child Services*, 2003.

Μπαμπινιώτης, Γ., *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία*, Αθήνα 1984.

Shaffer, D.R., *Εξελικτική Ψυχολογία: Παιδική Ηλικία και Εφηβεία*. Αθήνα 2004.